

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 28, 2010.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 28, 2010.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 28, 2010.

UDK 821.161.1.09
343.819.5(47+57)"1918/1939"

Богдан КОСАНОВИЋ*

В. Т. ШАЛАМОВ ИЛИ ЛОГОР КАО АПСОЛУТНО ЗЛО

Апстракт: Рад је посвећен осмишљавању феномена зла у стваралаштву Варлама Шаламова (1907-1982). У центру пажње је првенствено проза аутора „Прича са Колиме”. У покушају осветљавања проблематике о којој је реч позивамо се на филозофско-историографске погледе неких истакнутих мислилаца, пре свега оних руских.

Шаламовљеви погледи на зло Гулаговске цивилизације рељефније долазе до израза када се упореде са одговарајућим Солжењициновим, што је конспективно учињено у завршном делу рада.

Кључне речи: филозофија зла, логорска тематика, Шаламов, Солжењин

Наслов овог прилога упућује на тзв. *логорску литературу*, која у Русији има богату традицију.

Присетимо се, за ову прилику, године 1582. када су Руси, при крају владавине Ивана Грозног, овладали Сибиром. Од тог доба овај топоним у свести културног човечанства асоцира на ледену хладноћу, али већ век доцније неповратно постаје и синоним места прогонства политичких неистомишљеника.

Првим руским писцем-заточеником сматра се старообредник протопоп Авакум (*Житије*, 1672).¹ Његово робијање стоји на по-

---

* Редовни професор на Филозофском факултету у Новом Саду

¹ Није случајно Шаламов једну своју подужу песму из *Колимских свесака* посветио управо Авакуму у *Пустјезерску*. У њој он овог сужња види као свог сапатника:

*Заточеник сам у тамници:
Четрнаест лета то је мој свет.
Видех само на брусници
Један једини цвет.*

(Варлам Шаламов: *Стихотворения*. Москва 1988, стр. 87. Превод наш – Б. К.)

четку прогонстава милиона Руса потоњих генерација, међу њима и интелектуалаца, данас би се рекло – *дисидената*. Пребирајући по историјату сибирског заточеништва чувених делатника, бележимо само најкрупније догађаје. Том реду припада збивање из XVIII века, када је због слободоумља израженог у путовању из *Петербурга у Москву*, 1730. године, у Сибир упућен, укован у ланце, Александар Радишчев. У следећем веку, године 1826, тамо су послани (у добровољној пратњи својих жена) декабристички бунтовници, они који нису били погубљени. Исте године Пушкин је, на своју покајничку молбу, пуштен из „северног прогонства”. (Од Сибира га је, по неким сведочанствима, спасао Михаил Андрејевич Милорадович, потомак херцеговачке лозе). Затим је две деценије доцније судбина доделила Достојевском да искуси пакао робијања и о томе напише своје *Записе из Мртвог дома* (1862). На сву срећу Чехов и Толстој нису били логораши, али ни они нису могли мимоићи логорску тематику: Чехов у путописној прози *Острво Сахалин* (1895), Толстој у роману *Васкрсење* (1899).

У XX веку се шири логорска пракса, број прогнаних знаменитих интелектуалаца рапидно расте. Уопштено и доста упрошћено говорећи – најпре царска влада пуни логоре револуционарима. Онда револуционари-победници лишавају живота, или шаљу у логоре, своје идеолошке противнике, али у периоду заостреног курса спровођења „диктатуре пролетаријата” све више и оне из својих редова које *проглашавају неподобнима*. Од краја 20-их и почетка 30-их година прошлог века репресивне мере у првој земљи социјализма достижу такав замах, и такве размере, да су културолози склони да говоре о конституисању посебне парадигме цивилизације и културе – *гулаговске* (у преводу: државно-логорске). Страхота логора допали су многи руски писци. Међу њима: Осип Манделштам, Исак Бабел, Борис Пиљњак, Данијил Хармс, Александар Виденски, Николај Заболоцки, Варлам Шаламов, Александар Солжењин, Јевгенија Гинзбург, Данијил Андрејев, Андреј Сињавски, Јосиф Бродски и многи други. Андреј Битов је прегнантно закључио „да је Достојевски као Робинзон открио тамницу као острво. А Солжењин је, сто година касније, открио да то није само једно острво, да је то систем, да је то архипелаг”.²

² Андреј Битов: *Гулаг као цивилизација*. Превод Л. Суботин. Вршац 2005, стр. 19.

Прва сведочанства о ужасима совјетских логора – она књижев-но-белетристичка и публицистичка – објавили су на Запад одбегли логораши – у 30-им годинама ХХ века. Својом фамозном критиком „култа личности” ХХ конгрес КП СССР (1956) отшкринуо је врата Солжењициновом сведочењу у *Једном дану Ивана Денисовича* (1962). Међутим, сплетом историјских околности, другом познатом совјетском писцу-логорском сужњу није било суђено да своје *Колимске приче* (настале у периоду 1954-1973) види за живота објављене у својој отаџбини. Штавише, тешко болестан, морао је да их се одрекне, ради обезбеђивања даље егзистенције. Он, који је прошао пакао совјетских истражних затвора и логора а да при том ниједну оптужбу ни пресуду није потписао, у сукобу са влашћу је поклекао само један једини пут, и то после рехабилитације. После скандала са објављивањем дела његових приповедака на Западу, године 1972, у „Литературној газети” је написао како је „колимску тематику исцрпео живот”.

1.

Нема могућности, а чини се ни потребе, да се овде излаже животопис Варлама Тихоновича Шаламова. Једино бисмо могли још подсетити да се иза цифара које означавају године рођења и смрти (1907-1982) крије патнички животни пут човека живог и радозналост духа, који је још као младић страдао због својих идеала, да би три пута био осуђиван и у логорима, на принудном раду, провео укупно седамнаест година живота. Доживео је и преживео две револуције, неколико ратова, потказивачка издајства, срамотне логоре, бомбардовање Хирошима и Нагасакија, најзад и своју рехабилитацију.

Шаламовљева проза, али и поезија, аутобиографског је карактера. О томе је сам једном приликом рекао: *Ја сам летописац сопствене душе.*

Како овај поета, који је васкрсао из једне од најпакленијих институција ХХ века, из логора створеног свемоћним „великим механизмом” тоталитарне власти – промишља зло?

Да одмах констатујемо: по филозофској концепцији аутора *Колимских прича* и *стихова* (концепцији која је емпиријска и рационална, те као таква далеко од сваке метафизике) – живот иза бодљикаве жице је *свеопште зло*. Оно се испољава у разним појавним облицима, али у крајњој линији увек води расाप, уништењу људско-

сти у човеку. Ауторска позиција је у овом смислу јединствена и када је реч о топографском хронотопу тзв. Зоне (тј. *места* и *подручја* робијања), која се рачва у логор / тамницу, болницу и сл.). Велики асоцијативни потенцијал имају такође хронотопи барака, прозора, врата, брода, санки... Али исто тако је ауторска тачка гледишта јединствена када се ради и о кључним транзитивним, физичким и симболистичким хронотопима. На нивоу животне свакодневице то се одражава у приповедачевом низању турпистичких детаља, као што су: болнице, заразне болести, гнојне ране, промрзLINE, вашке, страховити мраз, хронична глад, изнемоглост, батинање. Уопште узев, негативна мотивика и топка доминирају и у третману таквих егзистенцијалних реалија као што су: пећ, хлеб, чорбуљак, дуван, обућа и одећа, људско тело...

Интересантно је да је управо сећање на стање глади на слободи резултирало у песму *Ода хлепчићу*:

*И ево на радост неба
На радост свих,
Лежи округлина хлеба
На столу крај њих.³*

Имајући упориште у реално оскудној природи, пејзажни екстеријер и интеријер у збирци *Приче са Колиме* су у функцији негативне топике. Редукован и веома сажет пејзаж редовно маркира фабулу. Пишчеве *боје* су, по правилу, монохромне. (Преовлађују црна, сива, бела и црвена.) *Мириси* су тешки, наглашено оштри, тако да својом изражајношћу допуњују колорит сурове природе и у њој сурових, неслободних људи (*Прокуратор Јудеје, Академик, Потомак декабриста* и др.). Као добра илустрација људским злом изопачене слике света може нам послужити приповетка *Дечији цртежи*. У њој аутор, скривајући своје емоције, приповеда како је једном приликом на ђубришту нашао свеску дечијих цртежа. Она је сва била испуњена сликама ограда, бодљикавих жица, стражарских кула, стражара са пушкама. Чак су и јунаци из бајке носили аутомате! Осуда је речита:

³ Из песме *Ода ковриге хлеба*, у: Варлам Шаламов: *Стихотворения*. Москва 1988, стр. 8. (Превод наш – Б. К.)

„Дете није видело ништа, ништа није запамтило осим жутих кућа, бодљикаве жице, кула, овчара, стражара са аутоматима и бескрајно плавог неба”.⁴

Али после ове надасве потресне сцене следи контрапунктирање. Други робијаш је згужвао свеску и поново вратио на ђубриште, уз коментар: „Боље да си тражио новине за цигарете”. Догађај нам ваља сместити у контекст тадашњих друштвених прилика, када је једна од распрострањених парола гласила: „Будите беспопштедни – да би се деци осмехнуло златно сунце комунизма”.

Своје естетичко вјерују Шаламов је прегнантно исказао у програмском запису *Кроз снег*, којим се и отварају *Приче са Колиме*. Дајући слику утабавања пута кроз снежну ледину, он сликовитим паралелизмом истиче да у суштини сваки писац, идући по траговима других, исказује свој глас, даје своју нову реч:

„И свако од следећих који долазе по трагу, чак и онај најмањи, најслабији, мора да ступи на парче ледине, а не на туђи траг. А тракторима и коњима не путују писци, него читаоци”.⁵

Овде вреди напоменути да је Шаламов још од својих студентских дана, дакле од раних 20-их година прошлог века, показивао велико интересовање за културна и књижевна збивања, развијао свој *дар запажања* животних чињеница које се дају уметнички обликовати. Био је добар познавалац књижевних метода и стилских поступака. Мада одрастао на руској класици, он у занатском погледу у много чему од ње одступа. Наиме, одабрао је да пише елементарно јасну прозу, стварану минималистичким уметничким средствима, са упориштем на аутентичности емоција, осећања и мисли. Гајио је уверење да нова логорска литература тражи адекватни облик, исказе без нападне психологизације и морализаторства, тако карактеристичне за руску класику. Мислио је да се непатворена слика логорског зла, погажености људског духа, пре може адекватно изразити суровом лапидарношћу, неголи неким истанчаним уметничким средствима.

А пишчева истина је у правом смислу те речи *сурова*. Глобално узев, он показује да је логорски пакао микросвет сличан ономе ван бодљикавих жица. Разлика је једино у степену патње и страха. Ша-

⁴ *Приче са Колиме*, стр. 59.

⁵ По терминологији Имануела Канта: *Религија унутар граница чистог ума*. Превоо А. Буха. Београд 1990, стр. 27-39.

ламов нам кантовски, само не апстрактно, већ потресно искуствено, саопштава о човековом *нагнућу*, тј. *предиспозицији ка злу*.⁶ Тако се у пишевој заоставштини нашла и мемоарска проза *Сећања (на Колиму)*, у којој између осталог читамо:

„У човеку има много више животињског него нам се то чини на први поглед, Он је много примитивнији него што то изгледа”⁷

То је мисао која кореспондира са Адлеровим тумачењима човековог „инстинкта за тиранијом и деспотијом”.⁸

Зло код Шаламова има изразито онтолошки третман. Несумњиво је у праву ауторка монографије о овом писцу Л. В. Жаравина кад пише:

„Проза Шаламова спушта човека у ниже слојеве пакла, на његово дно, где се заиста бришу морални предели људског живота”.⁹

И даље:

„Шаламов се, по свој прилици, први у руској књижевности директно сусрео са уметничким оваплоћењем тоталног, апсолутног зла”.¹⁰

Свет Колимских логора је свет ужаса, потпуне деградације и де-хуманизације човековог бића. Примера за то је напретек. У приповеци *Црвени крст* (тако су у жаргону криминалци звали здравствене раднике) аутор програмски експлицитно говори о томе, највише се заустављајући на злоделима лопова:

„У *Записима из Мртвог дома* Достојевски разнежено описује поступке, несрећника који се понашају као ‘велика деца’ који се одушевљавају позориштем и свађају незлобиво као деца. Достојевски није виђао и познавао људе из садашњег света криминалаца. Достојевски не би дозволио да се за такав свет покаже било какво саосећање. Злоделима лопова у логору нема броја. Лопов бије и тера на рад несрећне ‘рмбације’, којима отима и последњу крпицу и одузима последњу пару, а ‘рмбација’ се плаши да се пожали јер види да је лопов јачи од управе. Лопови су насмрт премлатили десетине

⁶ *Шаламовский сборник*, вып. 1, Вологда 1994, стр. 37.

⁷ Алфред Адлер: *Познавање човека*. Превели В. Дворниковић и М. Ђурић. Београд 1934, стр. 46. Адлер се овде увелико позива на „психолошка открића” Достојевског.

⁸ Л. В. Жаравина: „*Со дна библијског колодца*”. *О прозе Варлама Шаламова*. Волгоград 2007, стр. 88.

⁹ *Исто*, стр. 87.

¹⁰ В. Т. Шаламов: *Приче са Колиме*, стр. 74.

хиљада људи. Стотине хиљада затвореника изопачила је лоповска ‘идеологија’ и они су престали да буду људи. Нешто од криминалаца заувек се уселило у њихове душе, лопови и њихов морал оставили су неизбрисив траг у души сваког од тих људи.

Груб и суров управник, лажљив васпитач, безобзиран лекар, све су то ситнице у поређењу са изопачујућом снагом света криминалаца. Ови су колико-толико људи; понекад се и код њих покаже нешто људско. Криминалци нису људи.

Утицај њиховог морала на логорски живот је неограничен, свеприсутан. Логор је у потпуности негативна школа живота. Ништа корисно ни потребно нико одатле није изнео: ни сам затвореник, ни његов управник, ни његово обезбеђење, ни невољни сведоци – инжењери, геолози, лекари – ни претпостављени, ни потчињени.

Сваки тренутак логорског живота је отрован¹¹.

У приповеци *На вересију* картароши-криминалци скидају са инжењера Гаркунова прслук, да би га убили због цемпера. Приповетка *Комад меса* има следеће две реченице:

„Да, Голубјов се одлучио на крваву жртву. Од његовог тела био је одрезан комад меса и бачен пред ноге логорског сведржитеља”.¹²

У приповеци *Прокуратор Јудеје* се могу прочитати следећи редови:

„Мртваце су бацали на обалу и возили на гробље, смештали у заједничке гробнице, не вежући привезак са ознаком имена, већ само пишући акт о неопходности ексхумације када за то дође време.

(...) Начелник хируршког одељења Кубанцев, тек пристигао из армије, са фронта, био је потресен призором ових људи и их страшних рана, за које Кубанцев никад у животу није знао, нити је о њима могао сањати”.¹³

Свој покушај реконструкције Манделштамове смрти, Шаламов завршава сликом болесног песника, његових скорбутом окрвављених десни које жваћу хлеб, исписујући сурове протоколарне констатације:

„Предвече је умро.

¹¹ Исто, стр. 239.

¹² Ова приповетка није ушла у избор за српско издање *Прича са Колиме*. Цит. је са оригинала, према издању Варлам Шаламов: *Воскрешение лиственницы*. Москва 1989, стр. 186. (Превод наш – Б. К.).

¹³ *Приче са Колиме*, стр. 43.

‘Избрисали’ су га тек два дана касније – његови домишљати суседи успевали су два дана да узимају хлеб за мртваца; мртац је дизао руку као марионета. Значи, умро је пре датума своје смрти – то није тако безначајна појединост за његове будући биографе”.¹⁴

Свеприсутну мартирологију допуњава и епизода из приповетке *Ноћу*, чији јунаци откопавају гроб свога бившег друга-логораша да би са леша свукли веш. Итд., итд. У вапијућој неслободи нема онога што је Шопенхауер називао „благобитијем живота” (*Свет као воља и представа*). Нема жалости, сажаљења нити алтруизма, којима би се, по Владимиру Соловјову, *оправдало добро*, као антитеза делатном физичко-материјалном, „тварном” профилисању света. Штавише, у зверским условима неслободе човек се често лишава достојанства као битне етичке норме. На ове феномене могли бисмо применити мисао руског филозофа Семјона Франка да изолација води ка метафизичким поремећајима у којима је *ens enti lupus* (свако сваком вук).¹⁵

Шаламов промишља разорни, трулежни утицај зла како на менталном тако и на етичком плану. По његовом мишљењу робовски рад, који се може поредити са градњом пирамида, не поправља човека,¹⁶ него га само понижава (вид. приповетку *Потомак деkabриста*). Будући да у логору тријумфује физичка снага над моралом, у њему се догађају два неминовна процеса: губитак снаге и морала. Снага власти, пак, заснива се на *насиљу*. Овде би било zgodно да се позовемо на Хану Арент, која каже:

„Будући да је по природи инструментално, насиље је рационално, у оној мери у којој је ефикасно у достизању циља који мора да га оправда”.¹⁷

Шаламов управо показује да власт страха и терора морално равна све жртве: једнако „политичке затворенике”-интелектуалце, рад-

¹⁴ Вид. С. Л. Франк: *Сочинения*. Москва 1990, стр. 536-537.

¹⁵ Изнад логорских капија, на подлози црвеног платна, била је исписана цинична парола: „Рад је питање части, питање славе, питање прегалаштва и херојства!”. Цинизам је очљивији када се зна да су Колимски логори отварани највише због вађења златне руде.

¹⁶ Вид. Хана Арент: *О насиљу*. Превео с енглеског Д. Величковић, Београд 2002, стр. 99.

¹⁷ Аутобиографска проза *Тридесет и осма*, у *Шаламовский сборник*, вып. 1. Вологда 1994, стр. 54-55.

нике и сељаке, као и злочинце. Има неке сурове симболике у чињеници да људи бивају упрегнути у саонице, уместо коња.

Трагични талог живота довео је Шаламова до помисли да је човек безнадежно непоправљив. У аутобиографској прози *Уметнута новела* писац истиче да нико ко је прошао Колиму није остао нормалан. Штавише, разорни, трулежни утицај довео је писца до поражавајућих мисли:

„Делићима мозга осећао сам, ваљда, две ствари: потпуни бесмисао живота, и да би смрт била срећа”.

Али, резигнирани писац, чије странице бришу границе између преживљеног и описаног живота, јер су (да се послужимо метафором из једне његове приповетке) „крвљу прожета хартија” – верује у Литературу, њену *етичку моћ*. Одричући могућност пророчанске и васпитне улоге писца, аутор *Прича са Колиме* држи да су „етичке вредности једини истинити критеријум уметности”. Аутопоетичко „вјерују” о коме је реч Шаламов је изразио у једном свом писму Пастернаку:

„Уметност је бесмртност живота. Све оно чега се не дотакне уметност умире”.

Овај исказ има додирне тачке са сличним из писма Солжењицину, у коме се износи став да је живот писца драгоценији и од живота конструктора космичких бродова.

Овде бисмо закључили како нам Шаламов поручује да човек после свега и упркос свему мора сачувати дух.

2.

Када је реч о гулаговској књижевноуметничкој проблематици, онда у свести обичних читалаца промичу имена Варлама Шаламова и Александра Солжењицина. Зато смо се одлучили да на овом месту, макар и у најкраћим цртама, упоредимо филозофије логорског зла ова два „совјетска Јова”, који о трагичним аспектима гулаговског зла сведоче изнутра, сваки на свој начин. Пресумпција сваког поређења је да указивањем на сличности и разлике боље осветли суштину његовог објекта. Зато мислимо да може бити од користи и овај конспективни прилаз, који овде нудимо, имајући у виду да за елаборацију дате проблематике сада није прилика.

Најпре пада у очи да су Шаламов и Солжењицин били савременици, да су њихове контактне везе евидентне: сусретали су се, међусобно се посећивали и дискутовали на књижевне теме, води-

ли доста богату преписку. Огледали су се у сличним жанровима: Шаламов у лирици, приповеци и документарној прози; Солжењицин спорадично и мање успешно у поезији, али је зато уз неколико приповедака писао и романе (и то обимне!), уметничко-документарна дела, публицистику, па чак и драме (опет са мање успеха). За личне односе ова два писца карактеристично је било њихово међусобно уважавање. Забележена је Солжењицинова изјава да је Шаламов његова савест, те да је Колима „место највеће суровости Гулага”. Када је од Солжењицина позван да заједнички пишу *Архипелаг Гулаг* – Шаламов на то није пристао. Прочитавши још у рукопису *Један дан Ивана Денисовича*, Шаламов је имао само речи похвале за ово дело, посебно за његову економичност израза. Он је тада већ био понудио збирку *Колимске приче* часопису „Нови свет”, али је уредништво о њој ћутало, да би оберучке прихватило Солжењицинов рукопис.

Искуства руског *Мртвог дома* су на исходишту поетике оба ова писца. Међутим, док се Достојевски у *Пишчевом дневнику* (за децембар 1876) питао: „Кога је и када поправила тамница?”, Солжењицин је у више наврата говорио о њеној школи живота, без које не би могао замислити себе као истинског писца.¹⁸ Напротив, као што смо већ показали, Шаламов одлучно тврди да је то „негативна школа”, да ова назови „морално-васпитна” установа никако и никога не може преваспитати, дочим само „васпита” понорну нељудскост, оставља непроболна сведочанства о „згаженом људском духу”, неискорењивој порочности човековој.

Достојевски је писао: „Нећу и не могу да верујем да је зло нормално стање људи”.¹⁹ Солжењицин у више наврата варира своју филозофију „законитости колебања добра и зла”, коју је спознао на робији („Буди благословена, тамницо!”). Отуд није чудо што је за њега био неприхватљив Шаламовљев „огорчени песимизам и атеизам”.²⁰ Овде ваља признати да је свет Шаламовљевих приповедака лишен сакралности, али и да они његови јунаци до којих он држи

¹⁸ О томе опширније у монографији: Людмила Сараскина: *Достоевский в созвучиях и притяжениях (от Пушкина до Солженицына)*, Москва 2006, стр. 569-570.

¹⁹ Ф. М. Достоевский: *Полное собрание сочинений в 30-ти томах*. Ленинград 1972-1990, т. 25, стр. 118.

²⁰ А. И. Солжењицин: *С Варламом Шаламовым*. „Новый мир”, 1999, № 4, стр. 166.

настоје да и у екстремним условима пуког преживљавања сачувају душу, баш као и Солжењицинови.

Најзад, Солжењицин је настојао да стекне, и стекао је, велики духовни ауторитет, у својој земљи, али и у целом свету. Називају га „последњим пророком-моралистом руске књижевности”. Као човек другачијег кова, темперамента и естетичких схватања, али и живећи у другачијим егзистенцијалним (не)приликама, Шаламов се супротстављао морализаторско-педагошком јавном деловању уметника речи.

Совјетску логорску литературу ваља нам посматрати кроз оптику реакције на једну агресивну тоталитарну културу, на погубан покушај стварања, нажалост и вишедеценијског делања, једног посебног типа цивилизацијске страховладе, за коју се сада одомаћио термин гулаговска. Наши савремени правници говоре о „разарајућем одузимању слободе индивидуе и затварању друштва” у оваквим „културама зла”²¹. Књижевни летописци попут Шаламова и Солжењицина не игноришу, већ *жигосу зло и насиље*. Они су нам имплицитно показали да и белетристичко супротстављање тоталитарној власти у крајњој линији доводи до њеног краха.

Богдан КОСАНОВИЧ

В. Т. ШАЛАМОВ ИЛИ ЛАГЕРЬ КАК АБСОЛЮТНОЕ ЗЛО

Резюме

Уже само заглавие указывает на то, что данная статья направлена на литературную лагерную проблематику, одним из значительных представителей которой является В. Т. Шаламов.

Опираясь преимущественно на прозу автора „Колымских рассказов”, мы попытались сосредоточить свое внимание на его трактовке всеобщего зла в экстремальных условиях Колымского ГУЛАГ-а. Исходной точкой послужило нам высказывание самого писателя о том, что он является „летописцем собственной души”. В попытке освещения темы, о которой идет речь, мы ссылаемся на философско-историософские взгляды некоторых выдающихся мыслителей, прежде всего русских.

²¹ Вид. Слободан Бельански: *Култура зла*, у: *Сусрет култура: Зборник радова*. Уред. Љ. Суботић, Нови Сад, 2006 стр. 65-74.

В своей новаторской и до предела емкой и безжалостной трактовке лагерного насилия и зла, автор приходит к выводу, что рабский и якобы „исправительный труд” отнюдь не облагораживает человека. Наоборот – он его превращает в моральный антипод, лишая человека его драгоценного достоинства, выявляя его самые низкие „животные инстинкты”. Итак, Колыма осмысляется как абсолютное зло XX века.

В заключительной части приводится пунктирное сравнение трактовки лагерной проблематики у В. Шаламова и А. Солженицына.

Ключевые слова: философия зла, лагерная тематика, Шаламов, Солженицын